

UDK:81.11T 91

Muxlisa TURSUNBOYEVA,
Assistant, Farg'ona davlat texnika universiteti
E-mail: mukhlisaturunboeva.19.12@gmail.com,

FarDU katta o'qituvchisi, PhD Sh.Usmonova taqrizi asosida

TABIIY FANLAR FAKULTETLARIDA INGLIZ TILI O'QITISH MAZMUNINING PSIXOLINGVISTIK JIHATLARI

Annotatsiya

Ushbu maqola tabiiy fanlar fakulteti talabalarining ingliz tili o'qitishning psixolingvistik tushunchasini shakllantirish muammolariga qaratilgan. Unda ushbu masala yuzasidan topilishi kerak bo'lgan yechimlar, bir qator takliflar misollari bilan keltirib o'tilgan. Shu bilan birgalikda, qator tadqiqodchilar fikrlari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Psixolingvistika, integratsiya, tabiiy fanlar, nofilologik yo'nalish, kasbiy kompetensiya, motivatsiya, terminologiya.

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОДЕРЖАНИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА ФАКУЛЬТЕТАХ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК

Аннотация

Данная статья посвящена проблемам формирования психолингвистического понимания преподавания английского языка студентами факультета естественных наук. В нем приводятся решения, которые необходимо найти по данному вопросу, с примерами ряда предложений. Вместе с тем были изучены мнения ряда исследователей.

Ключевые слова: Психолингвистика, интеграция, естественные науки, нефилологическое направление, профессиональная компетентность, мотивация, терминология.

PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS OF THE CONTENT OF TEACHING ENGLISH AT THE FACULTIES OF NATURAL SCIENCES

Annotation

This article is devoted to the problems of forming a psycholinguistic understanding of English language teaching by students of the Faculty of Natural Sciences. It provides solutions that need to be found on this issue, with examples of a number of proposals. At the same time, the opinions of a number of researchers were studied.

Key words: Psycholinguistics, integration, natural sciences, neophilological field, professional competence, motivation, terminology.

Kirish. Zamonaviy mutaxassisning shakllanishi uning shaxsiyatining yaxlit o'zgarishi, kasbiy tayyorgarlik sharoitida uning vakolatlarini rivojlantirish va ularning kasbiy faoliyatda namoyon bo'lishiga tayyorligi bilan bog'liq. Zamonaviy ta'lim haqiqatlarida kasbiy chet tilini o'qitish sifatini oshirish talabning bilimlarning ma'lum bir standartini va ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatning ijtimoiy-iqtisodiy va intellektual-madaniy sharoitlarida amaliy qo'llash usullarini o'zlashtirishda bilim faolligini rivojlantirish hisobiga amalga oshiriladi [1].

Nofilologik, xususan tabiiy fanlar fakultetlarida ingliz tili o'qitish jarayonini tashkil etishda o'qituvchilar qator muammolarga duch keladilar. Muammolar sifatida talabning fanga bo'lgan qiziqishining yuqoriligi, o'rganilayotgan tilning kasbiy mahorat bilan aloqasini tashkil etilishi, turli fanlarning integratsiyasi va o'quv mashg'ulotlarini tashkil etilishini ko'rishimiz mumkin.

Jamiyatning chet tilini biladigan va undan o'z kasbiy faoliyatida foydalanadigan mutaxassis hamda tabiiy fanlar fakultetlarida chet tillarini o'qitishning mavjud amaliyoti o'rtasida hal qilinishini kutilayotgan muayyan muammolar mavjud. Bunday muammolardan biri kasbga yo'naltirilgan ingliz tilini o'qitishning psixolingvistik xususiyatlari hisoblanadi[2]. A.N.Leontev fikriga ko'ra – psixolingvistika bu nutqni shakllantirish jarayonlarini, shuningdek nutqni idrok etish va shakllantirishni ularning til tizimi bilan o'zaro bog'liqligini o'rganadigan fandır. Demak, psixolingvistikaning obyekti, umuman olganda tilshunoslik, u tomonidan turli

maqsadlarda va turli vaziyatlarda foydalaniladigan shaxsning tili va nutqidir. Bu imo-ishora tizimining qurilmasini emas, balki o'z ona tilida so'zlashuvchilar ongida til belgilarini yaratish va idrok etish jarayonini ko'rib chiqadi". Psixolingvistika nutq jarayonidagi buzilishlarini, shuningdek, ona tilimizda yoki o'rganilayotgan tilda o'qish, tinglash, nutqni o'zlashtirish paytida yuzaga keladigan aqliy jarayonlarni o'rganadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Berilgan mavzuni isloh qilish uchun psixolingvistika nima ekanligini va uning asoslari nima ekanligini tadqiqodchi olimlarning izlanishlari natijasida ko'rishimiz mumkin.

V.P.Gluxov o'zining ilmiy asarlarida psixolingvistikani "inson nutq faoliyatining psixologik va lingvistik jihatlarini, nutq aloqasi va individual nutq-aqliy faoliyat jarayonlarida tildan foydalanishning ijtimoiy va psixologik jihatlarini o'rganadigan fan"deb hisoblaydi. Psixolingvistika doirasida nutq faoliyati o'rganish mavzusi bo'lib, u inson faoliyatining noyob turi sifatida qaraladi. Shuningdek, tadqiqot mavzusi nutq faoliyatining psixologik mazmuni, uning tuzilishi, shakllari, amalga oshiriladigan turlari va funksiyalarini ham e'tibordan chetda qoldirmasligi lozim[3].

A.A.Akishina va O.E.Kogon nutqni shakllantirish jarayonida quyidagi bosqichlarni ajratib ko'rsatishgan:

Motiv – maqsad - nutq majmui – nutq - nutqning yakuniy maqsadi.

Shu bilan birga, ular kognitiv jarayonlarni ikkita kichik guruhga ajratganlar:

1-guruh-haqiqiy ruhiy jarayonlar: xotira, tasavvur, e'tibor, fikrlash.

2-guruh - modellashtirish, ya'ni obyektlar orasidagi aloqalar va munosabatlarni o'rnatish, transformatsiyasi [4].

R.M.Frumkina til o'rganish jarayonida quyidagi muhim omilni – nafaqat nutqdan, balki tildan ham, shuningdek, inson omilidan ham chiqarib bo'lmaydigan vaziyat deb hisoblaydi [5]. O'quv jarayonini tashkil etishda o'qituvchi turli vaziyatlarga e'tibor bergan holda, kasbiy nutq faoliyatini rivojlantirish uchun amaliy topshiriqlar va mashqlarni yaratishi kerak. Mashg'ulotlar chog'ida ko'nikmalarni birlashtirish, maxsus mashqlarni oddiydan murakkabgacha ketma-ketlikda tanlash sinfdagi muhitga ijobiy ta'sir qiladi. Nofilologik o'quv yurtlari talabalariga (bizning holatlarimizda, tabiiy fanlar fakultetlarida) ingliz tilini o'qitishning psixolingvistik jihatlari haqidagi g'oyalarni ko'plab tadqiqotchilarning, birinchi navbatda A. N. Leontevning chet tilini o'zlashtirish jarayonining umumiy tamoyillarini shakllantirgan qarashlariga asoslanadi: kommunikativ, shaxsiy, kognitiv.

A. A. Mirolyubov, E. V. Dubrovskaya, N. I. Gez, S. F. Shatilov, S. K. Folomkina va E. N. Solovova kabi ko'plab olimlar ham o'z tadqiqotlarida chet tillarini o'qitish mazmunida psixologik va uslubiy komponentlar muhim rol o'ynashini ta'kidlaydilar [6].

Tadqiqot metodologiyasi. Ingliz tilini o'qitish materialini tanlash va ishlab chiqishda talabalarning til ehtiyojlariga katta e'tibor berildi. Ushbu ehtiyojlar tabiiy fanlar fakulteti talabalarini ingliz tilini o'rganishga undashi mumkin bo'lgan asosiy psixologik omil ekanligi haqida bahslashish mumkin. Buning uchun ba'zi omillarni, birinchi navbatda inson omilini hisobga olish kerak.

Yana bir asosiy omil – ijtimoiy talabni hisobga olish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Jamiyatning chet tilini biladigan va undan o'z kasbiy faoliyatida foydalanadigan mutaxassis hamda tabiiy fanlar fakultetlarida chet tillarini o'qitishning mavjud amaliyoti o'rtasida hal qilinishini kutilayotgan muayyan muammolar mavjud. Bunday muammolardan biri

kasbga yo'naltirilgan ingliz tilini o'qitishning psixolingvistik xususiyatlari hisoblanadi.

Mutaxassislikka yo'naltirilgan ingliz tilini o'qitish, amaliyotda qo'llaniladigan tegishli terminologiyadan foydalangan holda ingliz tilida mashqlarni tanlash va gapirish, yozish, o'qish, tinglash qobiliyatlarini integratsiyasi ketma-ketligini tashkil qilish juda ko'p mashaqqatli mehnat talab etadi. A. Yedlichka yozganidek, "Tilni tor ma'noda o'qitish maqsadini lingvistik ifoda vositalarini, adabiy tilning mos meyorlarini o'rganish va ulardan tilni amalga oshirishda, og'zaki nutqda foydalana bilishda ko'rish mumkin." [7].

Ta'limning mohiyatini tushuntirishda turli uslubiy yondashuvlar mavjud. V.A. Buxbinderning so'zlariga ko'ra, mashqlar uch turga bo'linadi: axborot, operatsion va motivatsion. Birinchi bosqichda mashqlar materialni tushunish va o'zlashtirish kerakli ma'lumotlarni birlashtirish orqali ta'minlanadi. Ikkinchi bosqichda kerakli materiallar yordamida topshiriqlarni ishlab chiqish amalga oshiriladi. Uchinchi bosqichda nutq qobiliyatlari yaxshilanadi".

O'qitish tarkibini tuzishda biz darslikni uchta asosiy qismga: leksik mavzu, grammatik ko'nikmalar va fonetik mashqlarga bo'lishni taklif qildik. Leksik qismda biz mutaxassislikka oid matnni tanlab quyida kerakli yangi so'zlar va iboralar keltirdik. Misol uchun, "Classification of Organic Chemistry" ("Organik kimyo tasnifi") mavzusidagi matn. Matn, kerakli so'z va iboralar bilan tanishish: Organic Chemistry (Organik kimyo), Biochemistry (Biokimyo), Elemental carbon (Element karboni), Pure carbon (Sof karbon).

Darsning grammatik qismida, bizning fikrimizcha, inglizcha old va so'ng qo'shimchalarni (prefixes and suffixes) o'rganish asosli bo'ladi. Chunki bunda grammatika o'z xususiyatiga ko'ra matnga, ya'ni darsning leksik qismiga bog'liq. Tabiiy fanlar fakulteti, Kimyo texnologiyasi (KT) yo'nalishi talabalarini ingliz tilida Organik kimyoni tasniflash mavzusi bilan tanishib chiqib, ushbu mavzu bo'yicha lug'atlardan foydalanib misollar va takliflar kiritishi mumkin. Asosiysi, mashqlar yordamida mavzuni mustahkamlay oladilar.

Masalan:

Fill in the gaps with the meaning or example of the prefixes and suffixes.

SUFFIX	MEANING	EXAMPLE
-ose	.....	Glucose, lactose, maltose
-ol	Alcohol	.....
-ate	.....	Carbonate, phosphate,
-one	Hormone	.....
-sis	.....	Photosynthesis, hydrolysis

PREFIX	MEANING	EXAMPLE
Amphi	.....	Amphibian
Anti	Against	.....
Bio	.....	Biology, biosphere
Chromo	Colored	.....
Herb	.....	Herbicide, herbivore

Complete the sentences with the suitable biology terms in the box.

photosynthesis   herbicides   biosphere   glucose   methanol   antibody

1. .... is the process through which plants take sunlight, water, and carbon dioxide to produce oxygen and energy in the form of sugar.

2. .... are chemical substances that kill plants or prevent them from growing. Their method of killing plants is as varied as the plants they kill.

3. The ..... is the global ecological system integrating all living beings and their relationships, including their

interaction with the elements of the lithosphere, hydrosphere, and atmosphere.

4. .... comes from the Greek word for "sweat." It's a type of sugar you take from foods you eat, and your body uses it to create energy.

5. .... is a wood alcohol that can be used as a renewable energy, marine and auto fuel, and as fuel cells.

6. .... is a protective protein produced by the immune system in response to the presence of a foreign substance, called an antigen.

Bunday hollarda, biz leksika va grammatika o'rtasidagi bog'liqlik ahamiyatini taqdim eta olamiz.

Fonetik mashq uchun biz undosh [ou] tovushni tanlaymiz va bu tovushga turli xil so'zlar va iboralarni tinglash orqali talabning eshitish qobiliyatini rivojlantiramiz va o'qish va gapirishda bu tovushni to'g'ri talaffuz qilishga harakat qilishiga ko'mak beramiz: [ou]- role, -[ou]- close, -[ou] those. Ushbu turdagi darsni tashkil qilish orqali, birinchi navbatda, biz tabiiy fanlar fakulteti talabalarining gapirish, o'qish, yozishning barcha ko'nikmalarini birlashtira olgan holda ularning so'z boyligini zarur kasbiy so'zlar va atamalar bilan boyitib, o'z fikrlarini grammatik jihatdan to'g'ri ifoda etishlarini shakllantira olamiz.

Tahlil va natijalar. Psixolingvistika til o'rganish jarayonida nutqni ishlab chiqarishni, nutqni yarata olish qoidalari va til tizimi inson uchun o'z fikrlarini erkin ifoda etish imkoniyatini qanday yaratishini ko'rsatadi hamda ongli tasvirlar til belgilari yordamida qanday belgilanishini tushuntiradi. Nutqni idrok etish jarayonlarini tavsiflashda psixolingvistika nafaqat bu jarayonni, balki odamning nutqni tushunishi natijasini ham tahlil qiladi. Talabalarda o'z-o'zini nazorat qilish va o'zini o'zi qadrlash ko'nikmalarini shakllantirish katta ahamiyatga ega. O'qish nutq ko'nikmasi

nutqning fundamental tuzilgan shaklidir - u og'zaki nutqdan shunday farq qiladi. Talabalar yozma nutqning psixologik murakkabligini va unga bo'lgan ehtiyojni rivojlantirish muammosini tushunishlari kerak[8].

Chet tillarini biladigan mutaxassislarining sifatini oshirishga ehtiyoj ortib borar ekan, tabiiy fanlar fakultetlarida ingliz tilini o'qitish mazmunining psixolingvistik jihatlarini to'liq qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Bizningcha, ushbu muammolarni hal qilish uchun talabalarining ehtiyojlarini hisobga olish va standartlarga asoslangan zamonaviy o'qitish usullarini joriy etish orqali ularning talablarini rag'batlantirish zarur. Bu talabalarining yosh xususiyatlarini, ularning bilim darajasini, ingliz tilini o'rganishga bo'lgan qiziqishini va xohishini hisobga olishga undagan holda, o'zlarining kasbiy darajalarini oshirishlariga asos bo'ladi.

Bizning fikrimizcha, amaliy topshiriqlar va mashqlarni bajarish o'rganilayotgan hodisalarning xususiyatlari va belgilarini idrok etishga yordam beradi. Shu bilan birga, o'quvchini kognitiv faoliyatga kirishishi jarayoni yuzaga keladi. Natijada, talaba o'z ongida ma'lum miqdordagi g'oyalarni holda erkin fikrlashni boshlaydi. Tushunish – ma'lum bir ma'lumotni anglash natijasi bo'lib, ko'nikmaning bu usuli odatda “bajarish orqali o'rganish” deb ataladi. Yuqoridagi misolni amalda ingliz tilini o'rganish jarayonida fanlararo aloqalar va kasbiy ko'nikmalarni o'zlashtirish uchun bevosita foydali ekanligini ta'kidlashimiz mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Krutova I. Yu. Ispolzovaniye proyektnoy texnologii v protsesse obucheniya inostrannomu yaziku v vuze // Pedagogika. 2018. № 5. 75-81 b.
2. Tursunboyeva, M. (2024). Tabiiy fanlar fakultetlarida ingliz tilini o'qitishning mazmuni tushunchasining lingvodidaktik tavsifi. Farg'ona davlat universiteti, (1), 21-21.
3. Tursunboeva, M. (2019). The features of teaching english in higher education. Theoretical & Applied Science, (11), 630-632.
4. Akishina A.A., Kagan O.Ye. Vvedeniye v psixolingvistiku. Moskva, 1999.–26-128 b.
5. Frumkina R.M. Psixolingvistika.– Moskva, 2001.–19 b.
6. Mirolyubov A.A. Metodika obucheniya inostrannim yazikam. Traditsii i sovremennost.–Moskva, 2010.– 464 b.
7. Yedlichka A. Literaturniy yazik v sovremennoy kommunikatsii// Novoye v zarubejnoy lingvistike. - M.: Progress, 2008. Vip. 20: Teoriya literaturnogo yazika v rabotax uchyonix. 129 b.
9. Yandibasova A.O. Kreativnoye pismo kak odin iz sposobov povisheniya effektivnosti obucheniya inoyazichnoy pismennoy rechi v osnovnoy shkole // Studencheskaya nauka i XXI vek. - 2018. - T. 15. - № 1(16). - Ch. 2. - 371-373b.